

**ULTIMELE POVESTIRI ALE OLGĂI TOKARCZUK
SAU DESPRE EFEMERITATE**

Joanna Kornaś

Olga Tokarczuk este una dintre cele mai remarcabile scriitoare poloneze contemporane. A debutat în 1993 cu romanul *Călătoria Oamenilor Cărții*¹, pentru care a obținut Premiul Editorilor Polonezi. Romanele următoare i-au adus noi succese, atât editoriale, cât și de public, căci, în urma numeroaselor premii și nominalizări (repetate nominalizări la prestigiosul Premiu Nike), proza ei a fost remarcată și apreciată nu numai de critici, ci mai ales de cititori (autoarea este triplă laureată a Premiului Nike, acordat de cititori). Cea de-a treia carte din creația sa, *Străveacul și alte vremi*², pare a fi cel mai faimos și cel mai tradus roman al său. Aici și-a revelat autoarea capacitatea extraordinară de a crea o aură de mitologie în care a învăluit un sătuc din centrul Poloniei. Aici istoria, precum și povestirile locuitorilor au căpătat o dimensiune mitologică. *Străveacul și alte vremi* este o poveste despre Timp și puterea lui distrugătoare; în acest timp este înscrisă și efemeritatea. Acesta este subiectul la care revine autoarea în recenta ei carte, *Ultimele povestiri*³. Într-un interviu acordat Magdalenei Smęder, Tokarczuk admitea că în această carte a vrut „să-și încerce din nou puterile cu o saga” (prima dată a încercat s-o facă scriind *Străveacul și alte vremi*). *Ultimele povestiri* relatează întâmplări din viața a trei femei - mama, nepoata și bunica -, prin urmare, istoria a trei generații. Destinele lor se împletesc din motive de rudenie apropiată, dar fiecare

¹ Iași, Editura Polirom, 2001, trad. de Constantin Geambașu.

² Iași, Editura Polirom, 2002, trad. de Olga Zaicik.

³ Olga Tokarczuk, *Ostatnie historie*, Wydawnictwo Literackie, Cracovia, 2004.

povestire este distinctă, ca și cum timpul ar fi făcut schimbări de generație extrem de rapide. „Saga – spune autoarea – mi s-a părut întotdeauna un gen de literatură care are curajul să descrie un interval temporal mare, urzind istoria oamenilor în acest timp comun. Dar în vremurile noastre nu se poate scrie saga. S-a întâmplat ceva cu timpul, pentru că nu mai curge linear, s-a sfârșit în bucăți mărunte și a început să sune total diferit în generațiile care se succed”¹. De aceea autoarea consideră această carte o „saga infirmă”, puțin stricată, descompusă. „Continuitatea între generații este doar formală. Vedem fiice, bunici, nepoate, dar lumile lor nu mai corespund între ele”². Aceste trei povestiri, povestirile a trei femei diferite, sunt scrise distinct din punct de vedere formal. Fiecare erou, fiecare personaj își are vocea sa proprie, creând astfel ambianța unică a povestirii. „Chiar și forma literară diferă – spune autoarea – ea nu poate fi uniformizată. Ar fi un act de violență față de aceste personaje; ele trebuie să povestească despre lumea lor în modul propriu, folosindu-mă pe post de narator”³.

Ultimele povestiri ale Olgăi Tokarczuk reprezintă o carte foarte serioasă în creația autoarei. Seriozitatea aceasta este legată de însemnătatea subiectului abordat. În afara celor trei femei mai există un erou – moartea; ea este cea care leagă cele trei povestiri, fiind prezentă în fiecare dintre ele ca o umbră rău prevestitoare, dar și ca o perspectivă cu care autoarea vrea să ne familiarizeze, un fenomen pentru care vrea să ne pregătească. Moartea este strâns legată aici de Timp și de noțiunea de trecere, care dobândește în carte atât o dimensiune spirituală, cât și una corporală.

În prima parte, reflecțiile asupra morții sunt cele dominante. Personajul principal, Ida, tocmai a scăpat cu viață dintr-o confruntare cu moartea. Poate că a fost un fel de avertisment dat de soartă... Cu o îndemânare de maestru în a potența atmosfera, Tokarczuk ne pregătește pentru această întâmplare prin indicii subtile. Prima și a doua povestire se petrec iarna, când răceala e cumva o senzație naturală în apropierea fenomenului morții. Mergând pe un drum înzăpezit și înainte de a aluneca în „*aburii lăptoși ai iernii*”, Ida percepe „*o răsuflare congelată de cadavru*”.

¹ Interviu cu Olga Tokarczuk la postul de radio RMF *Classic*, octombrie 2004.

² Fragment dintr-un interviu cu Olga Tokarczuk realizat de Waldemar Popek, publicat pe pagina web a editurii Wydawnictwo Literackie.

³ Interviu cu Olga Tokarczuk la postul de radio RMF *Classic*, octombrie 2004.

După accident, Ida ajunge într-o casă țărănească în care stăpânii se ocupă de spitalizarea animalelor ... Este nevoită să rămână acolo câteva zile, lucru care o determină să reflecteze asupra propriei vieți, asupra relațiilor pe care le are cu soțul și fiica ei, într-un cuvânt, să-și facă socotelile cu sine însăși. Ida observă o cățea bătrână, Ina, care moare sub ochii ei. Agonia animalului îi amintește de fatalitatea sorții oricărei ființe... Totul și toți suntem trecători... Ida însă poartă în ea încă o conștiință a morții – conștiința trecerii pe care o trădează corpul omenesc. Semnificativ este momentul în care femeia privește în oglindă. Această privire este un dialog cu sine însăși. Corpul ei poartă semnele trecerii timpului. „Acest corp care se înclină spre pământ, ca și cum toate părțile lui ar fi obosit și ar fi renunțat calm la lupta zilnică cu gravitația. Da, spune corpul, mă predau, îți vin în întâmpinare, nu mai lupt cu tine, mă vlăguiesc, mă încovoi, mă cocoșez, cad în genunchi și în sfârșit mă lipesc cu burta, cu fața, cu coapsele de pământ, întind mâinile: soarbe-mă, lasă-mă să fiu absorbită, să mă dizolv, lasă-mă să mă preschimb în particule lichide, să mă scurg în pământ și să rămân acolo”¹. Ida mai știe că are o inimă bolnavă și că va muri din cauza ei. „E bine să știi toată viața din ce cauză vei muri în final”² - spune femeia. Atitudinea Idei e o raportare particulară la fenomenul trecerii, aceea a unui om care încearcă să se pregătească pentru această eventualitate. Multă nostalgie și multă tristețe se degajă de-aici. Ida n-are nici măcar cui să împărtășească frica ei de moarte, teama că într-o noapte inima ei slabă poate înceta să mai bată. Socotelile cu trecutul (relația cu mama) și cele cu prezentul (relația cu Maja, fiica ei) nu se prezintă prea bine.... Tokarczuk creează o anti-saga în care legăturile de sânge nu mai au o semnificație puternică.

În a două parte aflăm destinul mamei Idei, care își povestește viața împăcându-se lent cu soarta și moartea soțului ei. P-E-T-R-U A M-U-R-I-T! – scrie cu picioarele în zăpadă această informație pentru lume, pe coasta înzăpezită prin care iarna i-a izolat de restul satului, pentru ca Cei de jos să afle și să vină „plini de compătimire falsă”. Cu fiecare literă întipărită în zăpadă aflăm o bucată din viața ei, cu toate că ea nu știe „să povestească cronologic, conform datelor”. E o poveste tristă despre căutarea locului său în lume, atât în sensul concret, cartografic, cât și în cel spiritual. Paraschiva

¹ Olga Tokarczuk, *Ostatnie historie*, Wydawnictwo Literackie, Cracovia, 2004, p. 39.

² *Idem*.

s-a măritat puțin la întâmplare, în nici un caz din dragoste, ci după ce „mătușa Marynka a spus *da* în numele ei”. Relația cu soțul a fost destul de schematică. Viața comună s-a preschimbat într-un șir de ritualuri uzuale, care cu timpul și-au pierdut semnificația. Traiul împreună a devenit un fel de obișnuință, întreruptă din când în când de o boscorodeală sau umplută de tăcerea oamenilor care, deși trăiesc împreună, sunt cumva separați. Fiecare și-a bătătorit o cărare lângă a celuilalt și a trăit în aceste coordonate ... „Erau multe diferențe între noi – mărturisește femeia. El vedea numai lucrurile mari, solide, însemnate, complicate și interesante. Eu – pe cele mici, șterse, simple, evidente, care scapă atenției, lipsite de importanță și mărunte. El se uita la întreg, eu la detalii. El vedea banii, eu doar mărunțișul purtat în buzunar. El – anotimpurile. Eu – fiecare zi în parte”¹. Moartea lui Petru a întrerupt această ordine impusă de soartă, a perturbat ritmul armoniei comune a corpurilor trecătoare. O armonie elaborată de-a lungul anilor, chiar dacă fusese una aparentă, un fel de sistem căruia femeia i s-a alăturat cu timpul și cu care s-a împăcat. Acum, în fața morții soțului, începe și ea să se confrunte cu timpul... Amintirile ei, întoarcerile în trecut, sunt un fel de răfuială cu ceea ce a fost, cu viața pe care a trăit-o puțin la întâmplare, aruncată de soartă dintr-un loc într-altul... În trecerea lui, timpul a lăsat semne și pe corpul ei. „Eram subțire în talie, aveam burta plată și coapsele cam masive, puternice, încordate. Ce s-a întâmplat cu ele acum?”² – întreabă privind în oglindă. „Așa arată îmbătrânirea: țesutul viu, flexibil, devine rigid, omul se întărește pe dinăuntru. (...) Femeile bătrâne și bărbații bătrâni ajung să semene între ei”. Această analiză a propriului corp îi permite să descopere că „ceva în sfârșit i-a apropiat pe cei doi – bătrânețea”. Am putea merge mai departe pe firul gândurilor Paraschivei și spune că moartea ... nu numai că apropie oamenii, dar suprimă și orice scindare existentă între ei..., pe fiecare, independent de vârstă, bogăție sau origine îl așteaptă aceeași soartă.

Și totuși, chiar dacă au existat între ei atât de multe diferențe, două corpuri, două suflete care trăiesc împreună alcătuiesc un întreg și atunci când una dintre jumătăți dispăre e dureros..., rămâne un gol și se instalează singurătatea cu care e greu să trăiești. „Nu mai am nevoie de restul vieții

¹ *Ibidem*, p. 147.

² *Ibidem*, p. 150.

mele. Aș da-o pentru o singură mișcare molatecă a mâinii tale care ar vrea să mă îmbrățișeze. Dar nimeni nu vrea să facă negoț cu mine”¹ – se plânge personajul. Împăcarea cu moartea este o artă. Important este să fim pregătiți nu numai pentru propria moarte, să ne împăcăm cu efemeritatea existenței, dar în același timp să dobândim acea capacitate rară de a ne împăca cu moartea Altuia, cu moartea celor apropiați...

Dar chiar și moartea unor persoane străine (în aparență străine nouă) lasă în noi o urmă... A treia femeie, Maja, va întâlni tocmai acest fel de moarte... Ea este forțată să reflecteze asupra efemerității vieții după întâlnirea și conversația avută cu un iluzionist, care îi spune că este bolnav. La întrebarea femeii – „dar de ce dracu’ nu sunteți la spital? De ce nu vă tratați?” - ea va auzi replica: „E doar o chestiune de timp, nu de loc. Și el va muri – a arătat spre un băiat care, cu limbă scoasă, încerca o scamatorie cu niște bile. – Și ei – a făcut semn din cap în direcția celor doi chelneri care curățau mesele”.

Cea mai nouă carte a lui Tokarczuk a fost calificată de critici ca o carte dificilă și tristă... Autoarea însăși a mărturisit într-un interviu că a dorit să spună ceva important, că în sfârșit își simte gândirea suficient de matură pentru a se ocupa de acest subiect... Dificilă? Poate pentru că însuși subiectul este unul greu abordabil... Moartea rămâne în continuare unul dintre cele mai misterioase fenomene din existența noastră. Dar nimeni nu știe să vorbească atât de ușor despre lucruri grave, așa cum o face Olga Tokarczuk, să-l îndrume pe cititor prin meandrele destinului unor întregi generații, printre problemele cu care omenirea se confruntă de secole și care nasc mereu întrebări, îndeamnă la reflecții, uneori la discuții... sau la călătorii în sine însuși. Fiecare personaj are o atitudine proprie față de moarte, dar multe dintre reflecțiile lor sunt de natură universală. „Mă interesează enorm un lucru: momentul în care omul începe să moară. Trebuie să existe în viață un asemenea moment, dar nu-l cunoaștem. Nu-l recunoaștem. Dacă l-am putea percepe am fi fost cu toții niște oameni înțelepți. Altfel, suntem niște proști” – spune Paraschiva. „Moartea este tot ce nu ne lasă posibilitatea să alegem, ceva fără de întoarcere, căruia nu-i putem spune *nu*. Se vede întregul schelet al lumii – este compus din morți mici și mari, așa sunt construite momentele cele mai neînsemnate: blocuri

inerte de timp care zboară orbește și distrug totul în calea lor. Moartea este omniprezentă și atotputernică, întreține viața după cum pofteste, ca un mecena impotent, avid de senzații. Trage cu ochiul și devorează lacom fiecare clipă urmărită – observă Ida.

Într-adevăr, această lume feminină este destul de tristă. E mult gol și foame de sentimente aici, ca și cum totul ar fi decolorat de un scenariu de iarnă. Ce sunt deci *Ultimele povestiri*? O parabolă despre Timp și fatalitatea sorții? O ilustrare a teoriei lui M. Heidegger despre *existența spre moarte* (Sein zum Tode)? O saga feminină, dar „o saga infirmă”, așa cum o numea chiar autoarea, pentru că lipsesc din ea legăturile de familie? Cred că este puțin din toate ... Timpul care zboară, fuge, timpul devastator care lasă urme pe corp și în spirit sub forma amintirilor, ne semnaleză necruțător că orele noastre sunt numărate... Așadar, e foarte trist atunci când, în timpul celor câteva clipe din care este compusă viața noastră, nu ne găsim locul, când o trăim la întâmplare..., chiar fără să vrem, ca pe un „punct” din structura lumii, despre care vorbește Paraschiva, sau în singurătate, ca Ida sau Maja. Nu cred că Tokarczuk a vrut să reverse în paginile romanului doar amărăciunea cauzată de efemeritatea vieții... Desigur, moartea este inevitabilă, îl așteaptă pe fiecare dintre noi. Un alt îndemn se desprinde din țesătura narativă: „Carpe diem” pare să spună fiecare pagină a romanului, trăiește din plin și adevărat, căci timpul zboară și e scurt; să umplem această viață cu oameni, cu sentimente, fiindcă la un moment dat vor dispărea și va fi prea târziu pentru a mai repara ceva.